

СИНТОИЗМ ДИНИДА ИҚТИСОДИЙ ОНГ

Худойқулов Азамат Бешимович

Иқтисодиёт ва педагогика университети
Тарих ва ижтимоий фанлар кафедраси доцент в.б.

E-mail: azamatxudoukulov@gmail.com

Тел.: +998 (91)-562-77-15

Саидов Шомаҳмуд Азамат ўғли

Турон университети Педагогика ва психология
кафедраси 1-босқич магистрант

E-mail: shomahmudsaidov@gmail.com

Тел.: +998 (99)-075-77-15

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20536782>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil
Ma'qullandi: 28-may 2026 yil
Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEY WORDS

синтоизм, иқтисодий онг,
меҳнат маданияти, япон
жамияти, тежамкорлик,
маънавият, ивтисодий
қадриятлар, дин ва
иқтисодиёт..

ABSTRACT

Мазкур мақолада синтоизм динининг иқтисодий онг шалларига таъсири, япон жамиятида меҳнат маданияти, тежамкорлик, ҳалоллик ва жамоавий масъулият каби иқтисодий қадриятларнинг вужудга келишидаги ўрни таҳлил қилинган. Шунингдек, синтоизм таълимотининг замонавий Япония иқтисодий тараққиётидаги аҳамияти ёритилган..

Инсоният тараққиёти тарихида дин нафақат маънавий ҳаёт, балки иқтисодий муносабатларни шакллантиришда ҳам муҳим омил бўлиб келган. Айниқса, Шарқ халқлари цивилизациясида диний қадриятлар меҳнат, мулк, тежамкорлик ва жамоавийлик каби иқтисодий тушунчаларнинг қарор топишига катта таъсир кўрсатган. Япониянинг миллий дини ҳисобланган синтоизм ҳам иқтисодий онгнинг шаклланишида муҳим ўрин тутди.

Синтоизм табиатга ҳурмат, поклик, интизом ва жамоавий ҳамжиҳатлик ғояларини тарғиб этади. Ушбу қадриятлар Япон халқининг меҳнатсеварлиги, масъулиятлилиги ва иқтисодий тараққиётида муҳим аҳамият касб этган.

Синтоизм дини Қадимги Японияда вужудга келган (синто – «худолар йўли»). Бу диннинг вужудга келишига оид аниқ маълумотлар йўқ. Бироқ у Японияда Хитой таъсиридан холи бир шароитда пайдо бўлган ва ривожланган. Японлар синтоизмнинг моҳияти ва келиб чиқишини бир-бири билан аралаштирмасликка ҳаракат қиладилар. Синтоизм улар учун ҳам тарих, ҳам анъана, ҳам бутун ҳаёт демакдир.

Синтоизм таълимотига кўра, **микадо** (император) – осмон руҳларининг давомчисидир. Ҳар бир япон кишиси иккинчи даражали руҳлар(кама)нинг ворисидир. Японлар камага аждодлар ва қаҳрамонларнинг руҳлари деб эътиқод қиладилар. Художўй япон ўлганидан кейин ўзининг ҳам ўша камалардан бири бўлишига ишонади.

Синтоизмда «Олий илоҳиёт» тушунчаси мавжуд эмас. У аждодлар руҳига ва табиатга сиғинишга ўргатади. Синтоизмда умумий ҳаётий риоя қилиниши лозим бўлган

қоидалардан бошқа диний урф-одатлар йўқ. Унда бир умумий маънавий қоида – «Умумий қонунларга риоя қилган ҳолда табиат қоидаларига мос ҳаракат қил» ғояси мавжуд. Японлар тасаввурида улар яхшилик ва ёмонлик тушунчаларини табиатан билганлар, шу туфайли жамиятдаги қоида ва талабларга риоя қилиш табиий. Агар шундай бўлмаганда, улар ўргатилмаган ёввойи ҳайвонлардан ҳам пастроқ даражада бўлар эдилар.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Синтоизм ва иқтисодий маданият муносабатлари кўплаб олимлар томонидан тадқиқ қилинган. Макс Вебер дин ва иқтисодий тараққиёт ўртасидаги боўлиқликни тадқиқ этиб, диний қадриятларнинг меҳнат ахлоқига таъсирини ёритган. Япон тадқиқотчилари Сокё Оно ва Хадзимэ Накамура синтоизмнинг миллий тафаккур ва иқтисодий маданиятга таъсирини таҳлил қилганлар. Сакё Оно таъкидлайди: “Синтоизмда инсон ва табиат ўртасидаги уйғунлик меҳнатга бўлган муносабатни ҳам белгилайди” [1, 55-бет].

Хадзимэ Накамура фикрича “Япон жамиятидаги жамоавий масъулият синтоизмнинг маънавий меросидир” [2, 73-бет].

Шунингдек, замонавий тадқиқотчилар япон иқтисодий мужизасини миллий диний қадриятлар билан боғлаб таҳлил қиладилар.

Синтоизм ҳақидаги маълумотлар «Кодзики» («Қадимий ёзувлар») ва «Нихонги» («Япония анналари») манбаларида учрайди.

Кодзики – бу синтоизмнинг муқаддас китоби. У ҳар бир японнинг энг яқин китобидир, бошқача айтганда, бу китоб Японияни, япон халқини тушунишнинг калити ҳисобланади. Унда иккита асосий мазмун мужассам: қон-қабилавий бирлик ва сиёсий ҳокимият ғояси. Япон ёзувларида таъкидланишича, оламда аввал тартибсизлик (хаос) ҳукмронлик қилган. Ундан сўнг ер осмондан ажралиб чиққан ҳамда аёл ва эркак жинси пайдо бўлган. Аёл жинси тимсолида аёл худо Изданами, эркак жинси тимсолида унинг эри Изданаги юзага келди. Улардан аёл жинсидаги қуёш илоҳиёти Аматаэрасу, эркак жинсидаги ой илоҳиёти Цукиёми, шамол ва сув илоҳиёти Сусаноо туғилди. Аматаэрасу ғалаба қилиб осмонда қолди, Сусаноо эса ердаги Идзумо мамлакатига қувилди. Сусаноонинг ўғли Окунинуси Идзумо ҳокими бўлди. Аматаэрасу бу ҳолатга чидаб тура олмай, Окунинуси ҳокимиятини ўз набираси Нинигига топширишга мажбур қилди. Ниниги осмондан тушиб, Идзумо давлати раҳбарлигини қабул қилди. Унга ҳокимиятнинг рамзи сифатида уч муқаддас нарса – кўзгу (илоҳийлик тимсоли), қилич (қудрат тимсоли) ва яшма (садоқат ва фидойлик тимсоли) топширилди. Нинигидан Дзиммутэнно келиб чиқди. Тинно унвони «олий ҳукмдор» маъносини англатади. Бу сўз бошқа тилларда император маъносини билдиради. Дзиммутэнно микадо – япон императорлари сулоласининг биринчи вакили, Япониянинг биринчи афсонавий императори ҳисобланади. Кўзгу, қилич, яшма ўша қадим замонлардан бери япон императорлари хонадонининг белгиси бўлиб қолган.

Император-микадо японлар тасаввурида ўзининг илоҳий келиб чиқиши сабабли бутун халқ билан қон-қардош бўлиб, у бир оиладан иборат миллатнинг бошлиғидир. Ҳатто Японияда 300 йилдан ортиқ ҳукмронлик қилган сёгунлар ҳам ўзларини микадо намояндалари деб атаганлар. Синтоизм таълимотида ёритилган микадо ғоясининг бошқарувчилик хусусияти кучи ҳозирги кунда анчагина заифлашган бўлса-да, японлар тасаввуридан ўчиб кетмаган.

Ҳозирги кунда японлар ташқи кўринишдан бу таълимотга бир оз эътиборсиз кўринсалар-да, чин дилдан унга онгли равишда эҳтиром билан ёндашадилар. Ҳозиргача синтоизм ибодатхоналарида император оиласига атаб турли маросимлар ўтказилиб туради.

Тадқиқот методологияси. Мақолани тайёрлашда тарихийлик, қиёсий таҳлил, тизимли ёндашув ва манбашунослик усулларида фойдаланилди. Синтоизм таълимотига оид илмий адабиётлар, фалсафий қарашлар ва япон иқтисодий тараққиётига доир тадқиқотлар ўрганилди.

Синтоизмнинг ўзига хос жиҳати шундаки, ҳар бир ибодатхонанинг ўз худоси бўлиб, унинг бошқа ибодатхоналарга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Ибодат маросимлари. Оддий япон киши учун унинг ўз ибодатхонаси, унда амалга ошириладиган маросимлар, йилда бир марта бўладиган рангин байрамлар ҳаётининг зарурий қисми бўлиб қолган. Унинг ота-боболари ҳам шундай яшаганлар, ўзи ҳам ундан оширмасдан шу тарзда яшайди.

Ибодатхоналар учун алоҳида ўзига хослик билан бирга уларнинг барчаси учун умумий бўлган жиҳатлар мавжуд. Бу ҳукуматнинг дин ишларини тартибга солиш ва синтоизмни давлат динига айлантиришга қаратилган уринишлари натижасидир. Шундай уринишларнинг бири 1868 йилда Мейдзи қайта қуришидан кейин бўлиб ўтган. Ўшанда синтоизм руҳонийларини ўқитадиган таълим тизимини яратишга ҳаракат қилинган эди. Каннуси деб аталадиган бундай руҳонийлик лавозими одатда мерос сифатида узатилар эди. 1946 йилда конституция йўли билан дин давлатдан ажратилди.

Ибодатхонада турли амаллар бажарилади. Диндорлар меҳроб олдида туриб, махсус катакли қутига бирор танга ташлайдилар, таъзим қиладилар, бир неча чапак чалиб, ибодат сўзларини қайтарадилар. Ибодатхонада турли байрамлар ҳам уюштирилади.

Синтоизм байрамлари. Синтоизмнинг кенг тарқалган байрамларидан бири Моцуридир. Бу байрам баъзи ибодатхоналарда йилда бир марта, баъзиларида эса икки марта нишонланади. Кўпинча бу байрам деҳқончилик ишларининг бошланиши, ҳосил йиғиб олиш, шунингдек, ибодатхона ёки маҳаллий худога бағишланган сана билан боғлиқ бўлади. Байрам кўтаринки кайфиятда ўтади. Руҳонийлар байрам ҳақида фақатгина доимий ибодатга келадиган кишиларни эмас, барча аҳолини хабардор қиладилар. Моцури байрамида жуда кўп одам тўпланиб, улар катта тантаналар билан ўйин-кулгу қиладилар. Айрим ибодатхоналарда Моцури ранг-баранг карнавал кўринишида ўтади.

Халқ эътиқодлари. Ҳар бир ибодатхонада Синтай илоҳиёти турадиган хонден (муқаддас жой) бор. Хонденнинг ёнида хайден (ибодат қилувчилар турадиган жой) бўлади. Ибодатхоналарда илоҳиётлар тимсоли йўқ. Аммо айрим ибодатхоналар шер, баъзилари тулки, маймун ёки кийик тимсолари билан безатилган. Бу ҳайвонлар муайян илоҳиётларнинг элчиси ҳисобланади. Буларнинг барчаси синтоизмнинг турли-туман, ўзига хос миллий эътиқодлар билан чамбарчас боғлиқлигини кўрсатади.

Таҳлил ва натижалар: Синтоизмда иқтисодий онг аввало меҳнатга муносабат орқали намоён бўлади. Синтоизм таълимотига кўра, ҳарбир меҳнат тури муқаддас ҳисобланади. Бу эса инсонда масъулият ва виждонли меҳнат қилиш туйғусини шакллантиради.

Японларда иш жойига хурмат билан қараш, жамоа манфаатини шахсий манфаатдан устун қуйиш каби хусусиятлар синтоизм таъсирида шаклланган. Бу ҳақда тадқиқотчи Оно шундай ёзади: “Поклик ва тартиб синтоизмда нафақат дигий, балки ижтимоий бурч сифатида ҳам қаралади” [3, 61-бет].

Синтоизмда табиат илоҳийлаштирилгани сабабли ресурсларга эҳтиёткор муносабат шаклланган. Бу эса тежамкорлик ва самарадорликка

Япон иқтисодий тараққиётининг муҳим омилларидан бири — жамоавийликдир. Синтоизмда инсон жамоанинг бир қисми сифатида қаралади. Накамуранинг таъкидлашича: “Жамоавий манфаатни устун қуйиш япон иқтисодий маданиятининг асосий хусусиятидир” [4, 81-бет].

Шунингдек, синтоизм ҳалоллик ва ишончни иқтисодий муносабатларнинг муҳим тамойили сифатида баҳолайди. Бу ҳолат япон компанияларида корпоратив маданиятнинг юксак ривожланишига замин яратган.

Тадқиқотлар кўрсатишича, Японияда меҳнат интизоми ва юқори масъулият ҳисси миллий диний қадриятлар билан чамбарчас боғлиқдир. Олимлардан бири шундай ёзади: “Синтоизм инсонни ўз бурчини сидқидилдан бажаришга ундайди” [5, 44-бет].

Халқ орасида тулки табиатига эга бўлган одамларни сеҳргар, фолбин, башоратчилик хусусиятига эга деб ҳисоблайдилар. Улар тулки тимсолидаги илоҳиётга сиғинадилар. Қадимда японлар бўрига ибодат қилганлар. Яқин-яқинларгача улар бўрини Акама тоғларининг руҳи деб ҳисоблаб келганлар. Шунингдек, японлар тошбақа, илон, чувалчанг, балиқ, ниначи, акула, қисқичбақа каби кўплаб турли ҳайвонларни муқаддас ҳисоблаб, уларнинг тимсолларини ёмон руҳлардан ҳимоя қилувчи, омад-бахт келтирувчи нарсалар сифатида уйлари, ибодатхоналарига осиб қўядилар. Яна баъзи дарахт ва гулларни, тоғ, булоқ, тош кабиларни ҳам илоҳийлаштирадилар. Шуниси ҳам борки, ушбу урф-одатлар диний эътиқоддан кўра кўпроқ халқнинг қадимий тасаввурлари билан боғлиқ.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, япон халқ эътиқодлари жуда хилма-хил. Улар бир шаклдан иккинчисига ўтиб ҳозиргача йўқолмай етиб келган. Бу эътиқодлар ҳам ўз навбатида четдан кириб келган турли динлар таъсирида шаклланган.

Хулоса ва таклифлар

Синтоизм дини япон жамияти иқтисодий онгининг шаклланишида муҳим ўрин тутган. У меҳнатсеварлик, жамоавийлик, тежамкорлик ва ҳалоллик каби иқтисодий қадриятларни ривожлантирган. Бу қадриятлар Япониянинг иқтисодий тараққиёти ва миллий меҳнат маданиятида муҳим аҳамият касб этган.

Тадқиқот натижалари асосида қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

Диний қадриятларни иқтисодий тарбия билан уйғун ўрганиш зарур.

Ёшларда меҳнат маданияти ва масъулият ҳиссини шакллантиришда миллий ва диний қадриятлардан самарали фойдаланиш лозим.

Шарқ фалсафаси ва динларининг иқтисодий онгга таъсирини чуқурроқ тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ. Япония тажрибасини иқтисодий маданиятни юксалтириш соҳасида қиёсий ўрганиш муҳим аҳамиятга эга

Фойдаланилган адабиётлар:

1 -Shinto: The Kami Way — Tokyo: Tuttle Publishing, 2004. – 112 б.

2 -Ways of Thinking of Eastern Peoples — Honolulu: University of Hawaii Press, 1964. – 420 б.

- 3- The Religions of Japan — Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1955. – 210 6.
- 4 -The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism — London: Routledge, 2001. – 320 6.
- 5-Japanese Religion — New Jersey: Prentice Hall, 1982. – 180 6.

